

Петков С. В.<https://orcid.org/0000-0003-4160-767X>

Таврійській національний університет імені В.І. Вернадського

Шамрай Б. М.<https://orcid.org/0000-0002-0076-9368>

Центральне юридичне управління Генерального штабу ЗСУ

Пащенко П. М.<https://orcid.org/0009-0003-8356-4185>

Таврійській національний університет імені В.І. Вернадського

ТРАНСФОРМАЦІЯ СИСТЕМИ СЛУЖБОВИХ РОЗСЛІДУВАНЬ У ЗБРОЙНИХ СИЛАХ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ВІД БЮРОКРАТИЧНОГО ОБТЯЖЕННЯ ДО ОПЕРАТИВНОСТІ СЛУЖБОВИХ ПЕРЕВІРОК

У статті здійснено комплексний аналіз трансформаційних процесів у системі службових розслідувань у Збройних Силах України в умовах дії правового режиму воєнного стану, з урахуванням сучасних викликів забезпечення військової дисципліни та ефективності управлінських рішень. Обґрунтовано, що чинна модель службових розслідувань характеризується надмірною формалізованістю, процедурною перевантаженістю та невідповідністю оперативним потребам військового управління, що в сукупності знижує ефективність реагування на дисциплінарні правопорушення та створює додаткове адміністративне навантаження на командний склад. У роботі аргументовано доведено необхідність концептуального перегляду існуючого підходу шляхом переходу від складних і тривалих процедур службових розслідувань до більш гнучкого та адаптивного інституту службових перевірок. Запропоновано впровадження спрощеного механізму фіксації дисциплінарних проступків, що ґрунтується на принципах оперативності, процесуальної економії та юридичної визначеності. Особливу увагу приділено чіткому розмежуванню функціональних повноважень між командиром як суб'єктом військового управління та спеціалізованими правоохоронними органами, зокрема Військовою службою правопорядку ЗСУ та Державним бюро розслідувань, що сприятиме уникненню дублювання компетенцій і підвищенню якості правозастосування. Доведено, що впровадження уніфікованого двосторінкового акта службової перевірки є ефективним інструментом мінімізації процесуальних помилок, забезпечення дотримання конституційних гарантій, зокрема права особи не свідчити проти себе, а також підвищення прозорості та передбачуваності дисциплінарних процедур. Акцентовано, що запропоновані зміни дозволяють суттєво оптимізувати використання кадрових і часових ресурсів, вивільняючи їх для виконання безпосередніх бойових завдань. У підсумку обґрунтовано, що модернізація інституту службових розслідувань у напрямі дерегуляції та функціональної спеціалізації є необхідною передумовою формування ефективної системи військової юстиції, узгодженої з принципами верховенства права та стандартами держав – членів НАТО.

Ключові слова: службове розслідування, службова перевірка, воєнний стан, Збройні Сили України, дисциплінарний проступок, права військовослужбовця, оптимізація військового управління, Військова служба правопорядку ЗСУ, адміністративне судочинство.

Постановка проблеми. Відповідно до статті 3 Конституції України [1], людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю, а утвердження і забезпечення прав

і свобод людини є головним обов'язком держави. У цьому контексті особливого значення набуває забезпечення належного балансу між вимогами військової дисципліни та гарантіями прав військовослужбовців, зокрема в умовах дії правового

режиму воєнного стану, коли навантаження на систему військового управління істотно зростає. Збройні Сили України функціонують у складних умовах збройної агресії, що об'єктивно зумовлює підвищені вимоги до оперативності прийняття управлінських рішень, ефективності реагування на правопорушення та підтримання належного рівня військової дисципліни [2]. Водночас чинна система службових розслідувань, яка покликана забезпечувати фіксацію дисциплінарних проступків і слугувати підставою для притягнення винних осіб до відповідальності, характеризується надмірною формалізованістю, складністю процедур та значними часовими витратами. Це створює додаткове адміністративне навантаження на командний склад і відволікає його від виконання безпосередніх бойових завдань. Діюча процедура проведення службових розслідувань [3] є надмірно бюрократизованою та не відповідає вимогам оперативного управління військами в умовах воєнного стану.

Залучення до розслідувань осіб без спеціальної юридичної освіти (офіцерів ланки рота-батальйон) призводить до: низької юридичної якості матеріалів, що є підставою для скасування наказів судами; відволікання військовослужбовців від виконання їхніх безпосередніх обов'язків; ризиків порушення прав військовослужбовця, через неналежне роз'яснення процесуальних прав, недотримання процедурних термінів, складність доведення фактів та збору доказів. Методологічну основу дослідження становить системний аналіз нормативно-правових актів військового законодавства України та критичний огляд актуальної практики адміністративних судів щодо оскарження наказів про притягнення до відповідальності. Використано порівняльно-правовий метод для зіставлення вітчизняних процедур із західними моделями «Legal Advisor» (юридичного супроводу) в арміях країн-членів НАТО. Метод моделювання дозволив розробити авторську форму уніфікованого Акта службової перевірки, яка інтегрує фіксацію факту, роз'яснення прав та отримання пояснень у єдиний документ. Застосовано функціональний підхід для оцінки кореляції між рівнем бюрократизації адміністративних процесів та оперативною ефективністю підрозділів у бойових умовах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика службових розслідувань правопорушень проти встановленого порядку несення військової служби у Збройних Силах України посідає вагомe місце у сучасній вітчизняній юри-

дичній науці та є предметом наукових пошуків низки провідних учених, зокрема С. Петкова [4], Р. Алієва [5], І. Коропатніка і І. Шопіної [6], І. Копотуна [7], М. Микитюка [8], Б. Шамрая [9]. У їхніх працях здійснено ґрунтовний аналіз сутності та особливостей правопорушень проти встановленого порядку несення військової служби, розкрито їх причинно-наслідкові зв'язки, а також визначено ключові проблеми правозастосовної практики у сфері притягнення військовослужбовців до юридичної відповідальності.

Українські науковці акцентують увагу на тому, що результати службових розслідувань повинні не лише забезпечувати притягнення винних осіб до справедливої, обґрунтованої та пропорційної відповідальності, але й виконувати превентивну функцію, спрямовану на недопущення повторного вчинення правопорушень. У цьому контексті особливого значення набуває питання забезпечення балансу між каральним та профілактичним елементами дисциплінарної відповідальності, що має враховувати специфіку військової служби, підвищений рівень субординації та функціонування військових формувань в умовах особливого періоду.

Окрему увагу у наукових дослідженнях приділено аналізу нормативно-правового регулювання дисциплінарної та кримінальної відповідальності військовослужбовців. Зокрема, В. Бортняка [10] та В. Петков [11] які досліджують особливості функціонування дисциплінарного статуту, співвідношення різних видів юридичної відповідальності, а також трансформацію правового регулювання у період дії воєнного стану. У їхніх роботах простежується тенденція до посилення вимог щодо оперативності реагування на правопорушення при одночасному збереженні базових гарантій прав військовослужбовців.

Таким чином, незважаючи на значний науковий доробок у цій сфері, питання трансформації інституту службових розслідувань із урахуванням потреб оперативності, процесуальної економії та відповідності сучасним стандартам військової юстиції залишаються недостатньо розробленими, що обумовлює актуальність подальших досліджень і визначає наукову новизну цієї роботи.

Постановка завдання. Метою статті є комплексне теоретико-правове обґрунтування необхідності трансформації чинної системи службових розслідувань у Збройних Силах України в умовах воєнного стану шляхом переходу від надмірно формалізованих та бюрократично обтяжених процедур до спрощеного й оперативного інсти-

туту службових перевірок, а також розроблення концептуальних засад удосконалення механізму фіксації дисциплінарних проступків із забезпеченням належного балансу між ефективністю дисциплінарної відповідальності, дотриманням конституційних гарантій прав військовослужбовців та розмежуванням повноважень між командним складом і спеціалізованими правоохоронними органами відповідно до сучасних стандартів військової юстиції.

Виклад основного матеріалу. В умовах воєнного стану бюрократична інерція стає прямою загрозою боєздатності, тому максимальне спрощення та оптимізація адміністративних (управлінських) процесів є питанням національної безпеки [12]. Командир підрозділу повинен витратити свій ресурс на управління боєм та збереження життя особового складу, а не на продукування багатосторінкових талмудів службових розслідувань, які часто мають суто формальний характер. Заміна громіздких радянських процедур лаконічними, цифровими або уніфікованими формами, дозволяє миттєво фіксувати правопорушення, забезпечувати юридичну чистоту рішень та вивільняти час для виконання безпосередніх бойових завдань. Службове розслідування – це комплекс заходів, які проводяться з метою встановлення причин, передумов і обставин події, що стала підставою для його призначення; ступеня вини особи (осіб), чії дії або бездіяльність стали причиною її виникнення; наявності порушень вимог законів та інших нормативно-правових актів; причин та умов, що сприяли вчиненню правопорушення. Основним документом, що визначає порядок, підстави та механізм проведення цієї процедури, є: Наказ Міністерства оборони України № 608 від 21.11.2017 «Про затвердження Порядку проведення службового розслідування у Збройних Силах України» [3]. Цей Порядок є основою для дій командирів та юристів у військовій частині, коли мова йде про дисциплінарні проступки, втрату майна або інші надзвичайні події.

Службове розслідування призначається письмовим наказом командира, який має право накладати дисциплінарне стягнення на військовослужбовця. За Дисциплінарним статутом ЗСУ, воно має бути завершене протягом одного місяця з дня призначення. В окремих випадках термін може бути продовжений, але не більше ніж до двох місяців. Завершується підписанням Акта службового розслідування, де чітко зазначено, хто винен, що порушено і яке покарання пропонується (або констатується відсутність вини).

У Збройних Силах України ми зазвичай говоримо не про «трудові», а про службово-правові права військовослужбовця. Оскільки військова служба – це особливий вид державної служби, вона регулюється не Кодексом законів про працю (КЗпП), а спеціальним законодавством. Однак права військовослужбовця під час розслідування чітко прописані у Розділі IV Наказу МОУ № 608 [3].

Військовослужбовець, стосовно якого проводиться розслідування, має право знати причину, у зв'язку з чим призначено розслідування та у чому конкретно вас підозрюють чи звинувачують; надавати пояснення усні або письмові пояснення, надавати документи та матеріали, що підтверджують вашу позицію; користуватися правовою допомогою, право на адвоката або фахівця у галузі права, це критично важливо, якщо справа стосується значних матеріальних збитків або кримінальних правопорушень [13]; подавати клопотання, просити про витребування нових документів, залучення свідків або проведення додаткових перевірок; відмовитися від свідчень проти себе, реалізувати конституційне право (ст. 63 Конституції України), військовослужбовці не зобов'язані свідчити проти себе, членів сім'ї чи близьких родичів [1]; ознайомлюватись з матеріалами, після завершення розслідування (але до прийняття остаточного рішення командиром) має право ознайомитися з усіма матеріалами та Актом службового розслідування; оскаржувати рішення командира, прийняте за результатами розслідування, у вищого командира або в суді.

Таблиця 1

Процедура та ключові етапи

Етап	Що важливо знати
Початок	Видається письмовий наказ про призначення розслідування. Вас мають ознайомити з ним.
Пояснення	Вас мають офіційно запросити надати пояснення. Ви можете відмовитися або надати їх пізніше.
Акт	Це фінальний документ. В ньому мають бути посилання на докази, а не просто «припущення».
Рішення	Командир видає наказ про результати розслідування (накладення стягнення або його відсутність).

Особи, які проводять розслідування не мають права здійснювати тиск – забороняється будь-який психологічний або фізичний тиск для отримання пояснень, залучати зацікавлених осіб – розсліду-

вання не може проводити людина, яка є прямим підлеглим або має особистий конфлікт, порушувати строки – розслідування не може тривати вічно (максимум – 2 місяці за особливих обставин) [14].

Наведемо основні причини, чому суди скасовують службові розслідування в ЗСУ. По-перше, порушення права на захист (ст. 63 Конституції) [1]. Це найпоширеніша помилка. Військовослужбовець який проводить службове розслідування просто дає чистий аркуш і каже: «Пиши пояснення». Якщо в матеріалах справи немає письмового підтвердження, що військовослужбовцю роз'яснили його право не свідчити проти себе, Акт визнається незаконним, а накладене стягнення – недійсним.

По-друге, недотримання строків. Згідно з Наказом № 608, розслідування має бути завершено протягом місяця [3]. Якщо наказ про покарання виданий хоча б на день пізніше (без офіційного продовження терміну), суд скасовує його автоматично, навіть якщо вина військовослужбовця була очевидною.

По-третє, відсутність доказів вини (принцип презумпції невинуватості. Часто в Актах пишуть: «Вважаю, що військовослужбовець Петренко винен, бо він завжди запізнюється». Суди вимагають прямих доказів: рапортів свідків, результатів огляду, фотофіксації або журналів виходу. Припущення командира не є доказом.

По-четверте, конфлікт інтересів. Розслідування часто проводить безпосередній начальник порушника, з яким у нього є особистий конфлікт, або особа, яка сама причетна до події. Це пряме порушення вимоги щодо неупередженості, що робить розслідування нікчемним.

По-п'яте, відсутність підпису про ознайомлення. Військовослужбовця мають ознайомити з Актом під підпис до того, як командир накладе стягнення [15]. Якщо військовослужбовець щодо якого проводиться службове розслідування від-

мовився, а військовослужбовець який проводить службове розслідування не склав про це окремий акт із залученням двох свідків – процедура вважається порушеною.

Окрім службових розслідувань в ЗСУ проводяться службові перевірки. Одразу зазначимо що предметом розгляду є службові перевірки за фактом порушення. Важливо розрізнити ці два поняття, оскільки в армійському середовищі їх часто плутають. Якщо «розслідування» – це реакція на вже скоєне правопорушення, то «перевірка» – це інструмент контролю або спосіб перевірити ще не підтверджену інформацію [4]. Службова перевірка – це форма здійснення контролю, що проводиться з метою вивчення та аналізу фактичного стану справ у військовій частині (установі, закладі), перевірки достовірності інформації про події, факти порушень законодавства, а також оцінки ефективності виконання поставлених завдань. На відміну від розслідування, перевірка може бути плановою (регулярний контроль) або позаплановою (за скаргою або зверненням).

Основним документом, що регулює систему перевірок (інспектувань) у ЗСУ, є Наказ Міністерства оборони України № 165 від 19.05.2017 «Про затвердження Положення про Головну інспекцію Міністерства оборони України» [16]. Також визначення та порядок перевірок окремих напрямків (наприклад, фінансово-господарської діяльності) регулюються Наказом Міністерства оборони України № 67 від 12.02.2015 «Про затвердження Порядку проведення внутрішнього аудиту у Збройних Силах України».

Відповідно зазвичай якщо проводиться «перевірка» вона перевіряє документи, журнали, наявність майна та знання статутів, це загальний аудит діяльності. Якщо призначено «розслідування» це означає, що командир вже вбачає ознаки порушення і шукає винного, тут дотримання прав стають критично важливими. Наразі мова йде саме про «службову перевірку», яка повинна цілком

Таблиця 2

Ключові відмінності: перевірка та розслідування

Характеристика	Службова перевірка	Службове розслідування
Мета	Встановити реальний стан справ або перевірити інформацію.	Встановити вину конкретної особи та обставини проступку.
Підстава	План контрольних заходів або звернення (скарга).	Наявність ознак правопорушення або події (втрата майна, травма).
Результат	Акт або довідка з рекомендаціями щодо усунення недоліків.	Акт з висновком про наявність або відсутність вини та пропозицією щодо стягнення.
Наслідки	Може стати підставою для призначення <i>службового розслідування</i> .	Стає підставою для видання наказу про покарання (стягнення).

замінити «службове розслідування», однак проводиться в значно коротші терміни та за спрощеною процедурою, що, однак, аж ніяк не зменшує її значення для прийняття відповідального та зваженого рішення командиром, який її призначає.

В контексті аналізу діяльності щодо проведення як перевірок так і службових розслідувань доречно звернути увагу на те що згідно з Наказом № 608, службове розслідування може проводити будь-яка посадова особа, призначена командиром. Зазвичай це офіцер тієї ж частини [3]. Водночас одразу виникає думка про те, що професіонали повинні займатися своєю справою. Ситуація, коли бойовий офіцер, який вчора керував штурмом, сьогодні змушений розбиратися в тонкощах юридичних формулювань акта службового розслідування, виглядає як певний «архаїзм». Відповідно слід розібратись, чому система зараз працює саме так і які «прогалини» має.

Розглянемо аргументи «за» таку систему (позиція Міноборони): оперативність – командир має реагувати на порушення негайно, щоб підтримувати дисципліну «тут і зараз»; єдиноначальність – командир несе повну відповідальність за стан підрозділу, якщо він не може покарати винного, він нібито втрачає авторитет; масовість – дрібних порушень (запізнення, порушення форми одягу, втрата дрібного майна) тисячі, якщо на кожне таке порушення викликати ВСП, служба правопорядку просто «загрузне» в паперах.

Водночас маємо головні ризики «непрофесійних» розслідувань, про процесуальні вже зазначили вище, зупинимось на адміністративних (управлінських) [16]. Коли розслідування проводить людина без юридичної освіти, виникають такі проблеми: процесуальні помилки – неправильно відібрані пояснення, порушені терміни, відсутність доказів, у результаті будь-який грамотний адвокат легко скасовує таке розслідування в суді; «командирський вплив» – військовослужбовець який проводить службове розслідування (найчастіше це офіцер), є підлеглим того самого

командира, який це розслідування призначив, це створює конфлікт інтересів та ризик корупції: «напиши так, як мені потрібно»; суб'єктивність – замість встановлення фактів часто відбувається «пошук крайнього» [17].

Відтак є необхідність у розподілі компетенцій. Слідчі дії можуть проводити тільки ДБР та СБУ відповідно до КПК України [18]. Ба більше існує чіткий розподіл за суб'єктом та тяжкістю

Точка зору про передачу абсолютно всіх розслідування до ВСП виглядає справедливою, але вона впирається в ресурсний голод та відсутність відповідних повноважень. Кількість військовослужбовців ВСП неспівставна з чисельністю ЗСУ. Вони фізично не встигнуть приїхати в кожен роту на кожен випадок «самоволки» на 3 години. На лінії фронту працювати військовослужбовцю ВСП набагато складніше, ніж внутрішній комісії бригади. Однак для порушень, які можуть бути кваліфіковані як злочини (де є матеріальна відповідальність на великі суми або загроза волі військовослужбовця) залучення професійних правоохоронців з ВСП має бути обов'язковим, а не «на розсуд командира» [21].

В арміях багатьох країн НАТО існують посади «юридичних радників» (Legal Advisors), які супроводжують кожен крок командира. У нас ця інституція тільки розбудовується, відбувається перехід від «радянської» моделі (де командир – цар і суддя) до правової моделі. І в цьому контексті зміна термінології та підходу з «розслідування» на «перевірку» – це не просто гра слів, а фундаментальний перехід від каральної системи до управлінської. Доцільність законодавчих змін має глибоке юридичне обґрунтування. Якщо ми замінимо внутрішні «розслідування» (які імітують слідство) на «службові перевірки» (які є аудитором), це розв'яже руки командирам і захистить права військовослужбовців.

Отже, виходячи з наведених вище доводів вбачається доцільність замінити «розслідування» на «перевірку», це перш за все усуває «правовий

Таблиця 3

Схема розподілу відповідальності

Рівень події	Хто розслідує	Правова база
Дисциплінарний проступок (дрібне порушення)	Призначений офіцер частини	Дисциплінарний статут, Наказ № 608
Грубе порушення / Втрата зброї / ДТП	Військова служба правопорядку (ВСП)	Закон про ВСП
Злочин (Дезертирство, Непокора, Мародерство)	ДБР (або СБУ у справах держзради/тероризму)	Кримінальний процесуальний кодекс (КПК)
Корупційні правопорушення	НАБУ/ДБР (залежно від посади)	Антикорупційне законодавство

сурогат» не лише в термінології, а в самому змісті явища, як юридичного інституту. Зараз військовослужбовець без юридичної освіти намагається «грати роль» слідчого: збирає докази, встановлює вину, кваліфікує діяння, а це породжує «юридичний сурогат» – документ, який виглядає як юридичний, але створений дилетантом. В той час як перевірка лише констатує факт (наприклад, «майна немає»), а розслідуванням (хто вкрав) мають займатися фахівці (ВСП або ДБР) [18].

Потребує вирішення питання чіткого розподілу функцій (спеціалізація). Запровадження «службових перевірок» замість «службових розслідувань» дозволить здійснити чіткий розподіл функцій (спеціалізацію) а відтак розділити відповідальність. Командир через перевірку встановлює факт порушення дисципліни або втрати майна, а правоохоронець (ВСП) через розслідування надає правову оцінку та визначає ступінь вини [20].

Щоб реалізувати такий юридично вірний та обґрунтований підхід, необхідно внести зміни до Дисциплінарного статуту ЗСУ та Наказу МОУ № 608 [3; 17]. Визначимо основні вектори змін.

По-перше, введення інституту «Службової перевірки» для дисциплінарних проступків. Замість громіздкого розслідування на 20 сторінок для дрібних порушень (запізнення, порушення форми) запровадити спрощену перевірку: фіксація факту рапортом; відібрання пояснення; прийняття рішення командиром протягом 24 годин.

По-друге, передача «розслідувань» виключно фахівцям. Встановити в законі перелік випадків, де заборонено проводити розслідування силами частини: загибель або травмування особового складу; втрата зброї, боєприпасів або техніки; заподіяння значних матеріальних збитків (наприклад, понад 50 прожиткових мінімумів); будь-які підозри на кримінальні правопорушення.

По-третє, обов'язкова участь «Legal Advisor» (юрисконсульта). Навіть якщо проводиться «перевірка», вона не може бути завершена без візи юриста, який підтверджує, що права військовослужбовця не були порушені.

Пропозиція, по-суті – це фактично демілітаризація правосуддя всередині армії, яка перетворить командира з «судді» на «менеджера», який фіксує проблему, а винних визначає незалежний арбітр (ВСП/ДБР/Суд). Це і є шлях до стандартів НАТО, де правова система армії працює як годинник.

Відтак наведемо, тези до проекту законодавчих змін щодо реформування системи службових розслідувань у ЗСУ. Існуюча система службових розслідувань у ЗСУ (регульована Наказом МОУ № 608) є неефективною та корупціогенною [3]. Призначення для проведення розслідувань осіб без юридичної освіти призводить до масових процесуальних порушень, суб'єктивізму та низької якості доказової бази. Командир одночасно виступає і замовником розслідування, і суддею, що суперечить принципу неупередженості.

Ключова пропозиція полягає у розмежуванні «перевірки» та «розслідування». Необхідно внести зміни до Дисциплінарного статуту ЗСУ та відповідних наказів МОУ, запровадивши чіткий розподіл [17]. Службова перевірка (Administrative Check) проводиться силами військової частини, має на меті швидку фіксацію факту (відсутність майна, запізнення, порушення розпорядку), а по-суті є спрощеною процедурою (рапорт + пояснення) та не передбачає встановлення складної юридичної вини, а лише констатує порушення дисципліни.

В цей час службове розслідування (Internal Investigation) проводиться виключно фахівцями Військової служби правопорядку (ВСП) маючи на меті встановлення вини у складних правопорушеннях та обов'язкових випадках: травматизм, великі матеріальні збитки, підозри на злочин, конфлікт інтересів між командуванням та підлеглим.

Професіоналізація процесу матиме як наслідок виключення дилетантизму через заборону залучати до проведення перевірок осіб, які не мають базової правової підготовки або не пройшли сертифікований курс «Службова перевірка». Та завдяки юридичному нагляду який повинен проявлятися у тому, що жоден акт службової пере-

Таблиця 4

Переваги моделі

Для командира	Для військовослужбовця	Для системи правосуддя
Менше паперової роботи та ризику отримати «догану за неправильне розслідування».	Захист від самоправства командира («розслідування» проводить незалежне ВСП).	Зменшення кількості скасованих судами наказів через процедурні помилки.
Можливість фокусуватися на бойових завданнях.	Професійний підхід (докази збираються за правилами, а не «як вийшло»).	Усунення корупційної складової на рівні військової частини.

вірки не може бути затверджений без візи офіцера-юриста, який не підпорядковується напряму командирю, що призначив розслідування (принцип незалежності юридичної служби).

Також слід звернути увагу на антикорупційний та правозахисний ефект, який проявиться в усуненні тиску на осіб задіяних у перевірці та передачі розслідування до ВСП нівелює можливість командира «закрити очі» на злочин своїх наближених або, навпаки, «розправитися» з військовослужбовцем, який не до вподоби начальнику [17]. А також в дотриманні стандартів НАТО, який проявиться в переході до моделі, де армійський юрист (Legal Advisor) є обов'язковим учасником будь-якого процесу, що впливає на права людини (права військовослужбовця).

Службова перевірка має формалізуватись в Акті службової перевірки на одному аркуші (дві сторінки) (див. додаток).

Такий формат дозволить провести значну економія часу бо усі ключові етапи (права – пояснення – висновок) зібрані в одному місці; здійснити юридичну чистоту – наявність 4 пункту робить цей документ стійким до оскарження в суді; отримати універсальний документ, який підходить для фіксації як дисциплінарного проступку, так і для первинної фіксації злочину перед передачею справи в ДБР [1, 18]. Зокрема такий документ вирішує низку проблемних питань.

За необхідності до Акта можуть бути додані документальні, фото- та відео- докази. Наведемо деякі пропозиції щодо алгоритму дій військовослужбовця, який проводить службу перевірку та складатиме Акт службової перевірки. Цей алгоритм має декілька складових. Зокрема заповнюючи розділ «Обставини події» потрібно дотримуватись правила 5 «W», щоб опис був юридично значущим, він має давати відповіді на питання:

Who (хто) прізвище, ініціали, посада;

What (що) що саме сталося (конкретна дія або бездіяльність);

Where (де) точне місце (номер кабінету, блокпост, координати);

When (коли) дата та точний час виявлення;

Witnesses (свідки) якщо є свідки, обов'язково вписати їхні прізвища.

Приклад: «05.03.2026 о 09:15 під час ранкової перевірки особового складу на ВОП «Бричка» в/ч А0000 виявлено відсутність старшого солдата Петренка І.І. без поважних причин».

Також слід неухильно дотримуватись прав закріплених в Конституції України, бо це, зокрема, найслабше місце всіх розслідувань. Стаття 19 Конституції України зобов'язує командирів діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України (принцип законності). Стаття 63 Конституції України гарантує право особи не давати свідчень проти себе, членів сім'ї чи близьких родичів [1]. Обов'язково слід дати військовослужбовцю прочитати текст ст. 63 Конституції України перед тим, як він почне писати пояснення. А якщо він відмовляється підписувати не потрібно його змушувати, а просто поставити відмітку в пункті №5 і залучити двох свідків (інших офіцерів або сержантів), які підпишуться під фразою «Від підпису відмовився».

Пояснення мають надаватись власноруч (найкраще, якщо людина пише сама), а якщо пише особа яка відбирає пояснення, тоді в кінці доречно додати фразу: «З моїх слів записано вірно, мною прочитано» – і підпис військовослужбовця. Не можна дозволяти писати «я просто запізнився» потрібно вимагати конкретики: чому запізнився, чи була доповідь командирю, які пом'якшувальні обставини.

Чи не найважливішим є розділ Акта висновок та стягнення. Висновок має впливати з опису. Не можна в описі написати «порушень не виявлено», а в рекомендаціях – «дати догану». Якщо в ході перевірки виявилось, що військовослужбовець не просто запізнився, а вкрав майно або перебуває у стані наркотичного сп'яніння – потрібно ставити галочку в пункті про передачу матеріалів до ВСП.

В Акті категорично не можна робити виправлення, в жодному разі не використовувати коректор, а якщо помилилися потрібно закреслити, та

Таблиця 5

Шляхи вирішення проблемних питань

Опис проблеми	Рішення в бланку
Ст. 63 Конституції	Винесена в окремий пункт № 4, де підпис ставиться до пояснення.
Строки	Завдяки спрощенню (1 аркуш), перевірка займає 1 день, що виключає прострочення.
Докази	Пункт № 5 зобов'язує перелічити конкретні документи/фото.
Ознайомлення	Фінальний підпис внизу сторінки підтверджує, що людина бачила висновок.

написати вірно і поруч «виправленому вірити» та поставити підпис. Дата наказу про перевірку, дата самого Акта та дата пояснень мають бути логічно послідовними. В описі події слід дотримуватись юридичної лексики замість «поводився зухвало» пишеть «використовував нецензурну лексику на адресу капітана Степаненка».

Впровадження цифрових технологій у сферу військового адміністрування дозволяє трансформувати Акт службової перевірки у динамічний електронний документ, інтегрований у мобільні робочі місця (планшети) посадових осіб. Такий формат забезпечує миттєву верифікацію даних через систему електронного документообігу, де автоматизована фіксація часу, геолокації та використання кваліфікованого електронного підпису (КЕП) нівелюють ризики фальсифікації чи процесуальних затримок. Автоматична маршрутизація цифрового акта до системи військового управління не лише гарантує оперативне інформування командира для прийняття рішення, а й створює прозору базу даних для аналізу стану дисципліни, що є логічним кроком у побудові сучасної архітектури «цифрової армії».

На підставі висновків Акта службової перевірки командир приймає комплексне управлінське рішення, яке може включати три автономні правові механізми. Важливо розрізнити їхню правову природу: санкційну, реституційну та стимулюючу. До порушника може застосовуватись тільки один вид стягнення. Всі інші наслідки його протиправних дій, наприклад не подання на преміювання, не подання на присвоєння чергового звання, тощо не є стягненнями, а наслідками неналежної поведінки.

Перша виховна функція – дисциплінарне стягнення. Це засіб правової відповідальності за вчинений проступок. Командир, реалізуючи владні повноваження згідно з Дисциплінарним статутом ЗСУ, обирає вид стягнення (від зауваження до пониження у званні), що відповідає тяжкості скоєного правопорушення. Мета – виховання правопорушника та превенція нових порушень.

Друга реституційна функція – відшкодування збитків. Матеріальна відповідальність військовослужбовців має не каральну, а відновлювальну (реституційну) природу [20]. Правова суть – це

не стягнення, а цивільно-правове зобов'язання з поновлення майнового стану військової частини. Механізм полягає в тому, що згідно із Законом «Про матеріальну відповідальність військовослужбовців...», сума збитків стягується для компенсації вартості втраченого або пошкодженого майна. Одночасне накладення дисциплінарного стягнення та стягнення збитків не є подвійним покаранням, оскільки вони мають різні об'єкти правового регулювання.

Третя стимулююча функція – управління преміюванням. Грошова премія не є гарантованою частиною грошового забезпечення, а виступає винагородою за бездоганне виконання обов'язків. Юридична підстава, згідно з Порядком виплати грошового забезпечення (Наказ МОУ № 260), наявність зафіксованого порушення дисципліни або факту неналежного виконання обов'язків є законною підставою для невиклати премії або зменшення її розміру. Логіка такого підходу полягає в тому, що стимулювання – це оцінка якості служби, де премія розглядається як інструмент фінансової винагороди за високі показники в службі, службу в складних умовах, тощо, а все це втрачає сенс і значення у разі вчинення військовослужбовцем проступку.

Водночас слід зупинитись на такому аспекті дисциплінарної відповідальності, як реалізація права на оскарження рішень, дій чи бездіяльності військового командування яке є фундаментальною гарантією захисту прав військовослужбовця, що забезпечується через два взаємодоповнювальні правові механізми оскарження.

Перший, в адміністративному порядку за Дисциплінарним статутом ЗСУ. Це механізм внутрішнього відомчого контролю, що передбачає звернення до вищого за підпорядкованістю командира (або посадової особи) з метою перегляду законності та обґрунтованості прийнятого рішення [17]. Його правова природа полягає в тому, що він являє собою досудове врегулювання спору в порядку ієрархічної підпорядкованості. І процесуальний сенс такого врегулювання в тому, що він спрямований на оперативне поновлення порушеного права всередині системи без залучення зовнішніх інституцій.

Таблиця 6

Механізм впливу на підвищення дисципліни та керованості

Механізм	Правова природа	Мета
Стягнення	Дисциплінарна	Покарання за провину. Виховання. Превенція.
Відшкодування	Матеріальна (Цивільно-правова)	Поновлення порушеного майнового стану.
Депреміювання	Фінансово-управлінська	Відсутність підстав для заохочення.

Другий, в судовому порядку за Кодексом адміністративного судочинства України. Стаття 55 Конституції України гарантує кожному військовослужбовцю право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади та посадових осіб [1]. Судовий порядок оскарження рішення – це реалізація конституційного права на безпосередній судовий захист шляхом подання позову до адміністративного суду. В такому випадку предмет контролю полягає в тому, що відповідно до ст. 2 КАСУ, суд перевіряє, чи було рішення командира прийняте: на підставі, у межах повноважень та у спосіб, що визначені законом; обґрунтовано (з урахуванням усіх обставин); безсторонньо (неупереджено); пропорційно (з дотриманням необхідного балансу між несприятливими наслідками для особи та цілями, на досягнення яких спрямоване рішення). Слід пам'ятати, що спеціальний строк для справ щодо проходження публічної (військової) служби становить один місяць з дня, коли особа дізналася про порушення свого права.

Наявність ієрархічного та судового контролю трансформує командира з «абсолютного суб'єкта влади» у суб'єкта владних повноважень, чії дії обмежені рамками закону. Стаття 129.1 Конституції України наголошує, що суд ухвалює рішення іменем України. Судове рішення є обов'язковим до виконання [1]. Держава забезпечує виконання судового рішення у визначеному законом порядку. Такий обґрунтований з позиції права підхід створює умови для переходу від суб'єктивного командирського розсуду до об'єктивного правозастосування.

Отже, пропозиція щодо реформування системи внутрішнього контролю у Збройних Силах України та запровадження спрощеної форми фіксації дисциплінарних проступків базується на теоретичних засадах права та враховує реалії воєнного стану, які актуалізують досліджене питання. Для ефективного використання соціально-правових механізмів пропонується розділити складні «службові розслідування» (компетенція ВСП) та «службові перевірки» (компетенція командира частини). Службова перевірка у запропонованому форматі (бланк на 1 аркуші) базується на наступних принципах: процесуальна економія – максимальна концентрація інформації в одному документі (факт + права + пояснення + висновок); юридична визначеність – чітке розмежування між дисциплінарною відповідальністю та ознаками кримінального правопорушення (пункт № 9 бланка); захист від оскарження – обов'язкова

письмова відмітка про роз'яснення ст. 63 Конституції України нівелює 90% підстав для визнання розслідування недійсним.

Очікувані результати: зменшення паперового навантаження – час на оформлення матеріалів за проступком скорочується з кількох днів до 30–60 хвилин; підвищення дисципліни – швидкість реагування на порушення зростає, що має превентивний ефект «неухильність» притягнення до відповідальності у вигляді стягнення; мінімізація корупційних ризиків – чіткий алгоритм та фіксована форма бланка зменшують можливість «маніпулювання» обставинами з боку того, хто проводить перевірку; спеціалізація – складні справи автоматично передаються професіоналам правоохоронцям, що забезпечує якісне розслідування.

Висновки. Запровадження інституту службових перевірок замість громіздких розслідувань в умовах воєнного стану забезпечить критично необхідну трансформацію військового управління від інертної бюрократичної моделі до динамічної оперативно-функціональної. Це дозволить радикально скоротити часові витрати на адміністрування дисциплінарних процесів, усуне ризики правового дилетантизму через чітке розмежування компетенцій між командирами та професійними органами правопорядку, а також мінімізує кількість судових спорів завдяки вищій якості первинної фіксації доказів. Таким чином, основний ресурс складу військового підрозділу переорієнтовується з паперової роботи на бойову ефективність, а система військової юстиції адаптується до стандартів НАТО, де швидкість прийняття рішень гармонійно поєднується з непопорушністю конституційних гарантій захисту прав військовослужбовця.

Реалізація науково-обґрунтованого підходу забезпечує детермінацію управлінської ролі командира як ключового суб'єкта прийняття рішень, виключаючи можливості для зовнішнього маніпулювання через штучне затягування процесуальних строків. Цифровізація та уніфікація процедури перевірки унеможливають ретроспективне фальшування фактів або перекладання відповідальності на сторонніх осіб, оскільки кожен етап фіксується в системі в режимі реального часу. Це трансформує дисциплінарну практику з інструменту бюрократичного тиску на прозорий механізм командування, де об'єктивність доказової бази та невідворотність правових наслідків зміцнюють авторитет керівника та забезпечують стабільність правопорядку в підрозділі.

Список літератури:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр> (дата звернення: 03.03.2026).
2. Про оборону України: Закон України від 06.12.1991 № 1932-ХІІ. Відомості Верховної Ради України. 1992. № 9. Ст. 106. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text> (дата звернення: 03.03.2026).
3. Про затвердження Порядку проведення службового розслідування у Збройних Силах України: Наказ Міністерства оборони України від 21.11.2017 № 608. Офіційний вебпортал Міністерства оборони України. 2017. URL: <https://www.mil.gov.ua> (дата звернення: 03.03.2026).
4. Петков С. В., Шамрай Б. М. Поділ військових правопорушень на злочини та проступки. Право і оборона. 2026. Вип. 1(1). С. 141–157.
5. Національна безпека України в умовах воєнного стану: загальна характеристика концепції; міжнародний аспект; нормативне регулювання; судова практика / укл.: Р. В. Алієв, О. А. Джус, І. М. Копотун [та ін.]. Київ: ВД «Професіонал», 2024. 480 с.
6. Військове право: підручник / за заг. ред. І. М. Коропатніка, І. М. Шопіна. Київ: Алерта, 2019. 648 с.
7. Органи військової юстиції: військова служба правопорядку, військова прокуратура, проблематика військових судів, нормативно-правове забезпечення, особливості функціонування під час воєнного стану / укл.: І. М. Копотун, І. М. Коропатнік, М. А. Микитюк [та ін.]. Київ: ВД «Професіонал», 2023. 586 с.
8. Військова юстиція в Україні: історичний аспект; міжнародний досвід; проблематика становлення та перспектив в Україні; сучасне правове регулювання; особливості та виклики воєнного стану / укл.: Р. В. Алієв, О. А. Джус, О. Ю. Дрозд [та ін.]. Київ: ВД «Професіонал», 2024. 446 с.
9. Документаційне забезпечення сучасного військового управління у Збройних Силах України: військове документування та діловодство; систематизація документів; особливості керування документацією; правове унормування обігу документів / укл.: О. Г. Боднарчук, Ю. Г. Гаврик, О. А. Джус [та ін.]; за заг. ред. Б. М. Шамрая. Київ: ВД «Професіонал», 2025. 380 с.
10. Проведення у справах про адміністративні правопорушення: навч. посіб. / за заг. ред. С. В. Петкова; О. Г. Боднарчук, В. А. Бортняк, К. В. Бортняк [та ін.]. Київ: КНТ, 2023. 197 с.
11. Петков В., Петков С. Рекодифікація Кодексу України про адміністративні правопорушення в умовах дерадянізації українського права. Публічне право. 2022. № 4 (48). С. 88–94.
12. Про Стратегію воєнної безпеки України: Указ Президента України від 25.03.2021 № 121/2021. Офіційне інтернет-представництво Президента України. 2021. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1212021-37573> (дата звернення: 03.03.2026).
13. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 № 2341-ІІІ. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 25–26. Ст. 131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 03.03.2026).
14. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-ВІ. Відомості Верховної Ради України. 2013. № 9–10. Ст. 88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (дата звернення: 03.03.2026).
15. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07.12.1984 № 8073-Х. Відомості Верховної Ради УРСР. 1984. № 51. Ст. 1122. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10> (дата звернення: 03.03.2026).
16. Про затвердження Положення про Головну інспекцію Міністерства оборони України: Наказ Міністерства оборони України від 19.05.2017 № 165. Офіційний вебпортал Міністерства оборони України. 2017. URL: <https://www.mil.gov.ua> (дата звернення: 03.03.2026).
17. Дисциплінарний статут Збройних Сил України: Закон України від 24.03.1999 № 551-ХІV. Відомості Верховної Ради України. 1999. № 22–23. Ст. 197. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/551-14> (дата звернення: 03.03.2026).
18. Про Державне бюро розслідувань: Закон України від 12.11.2015 № 794-ВІІІ. Відомості Верховної Ради України. 2015. № 47–48. Ст. 445. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-19> (дата звернення: 03.03.2026).
19. Про Національне антикорупційне бюро України: Закон України від 14.10.2014 № 1698-ВІІ. Відомості Верховної Ради України. 2015. № 5. Ст. 38. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-18> (дата звернення: 03.03.2026).
20. Про затвердження Порядку виплати грошового забезпечення військовослужбовцям Збройних Сил України та деяким іншим особам: Наказ Міністерства оборони України від 07.06.2018 № 260. Офіційний вебпортал Міністерства оборони України. 2018. URL: <https://www.mil.gov.ua> (дата звернення: 03.03.2026).
21. Про Військову службу правопорядку у Збройних Силах України: Закон України від 7 березня 2002 року № 3099-ІІІ. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2002, № 32, ст. 225. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3099-14#Text>

Petkov S. V., Shamrai B. M., Pashchenko P. M. TRANSFORMATION OF THE SYSTEM OF SERVICE INVESTIGATIONS IN THE ARMED FORCES OF UKRAINE UNDER MARTIAL LAW: FROM BUREAUCRATIC BURDEN TO THE OPERATIONAL EFFICIENCY OF SERVICE CHECKS

The article provides a comprehensive analysis of the transformation processes within the system of service investigations in the Armed Forces of Ukraine under the legal regime of martial law, taking into account contemporary challenges related to maintaining military discipline and ensuring the effectiveness of command decision-making. It is substantiated that the current model of service investigations is characterised by excessive formalisation, procedural overcomplication, and a lack of alignment with the operational needs of military governance, which collectively reduces the efficiency of responses to disciplinary offences and imposes an additional administrative burden on commanding officers.

The study convincingly argues for the necessity of a conceptual revision of the existing approach through a transition from complex and time-consuming investigative procedures to a more flexible and adaptive institution of service checks. A simplified mechanism for documenting disciplinary misconduct is proposed, grounded in the principles of promptness, procedural economy, and legal certainty. Particular attention is devoted to the clear delineation of functional competences between the commander as a subject of military administration and specialised law enforcement bodies, notably the Military Law Enforcement Service and the State Bureau of Investigation, which is expected to prevent duplication of powers and enhance the quality of law enforcement practice.

It is demonstrated that the introduction of a unified one-page service check report constitutes an effective instrument for minimising procedural errors, ensuring compliance with constitutional guarantees, including the right against self-incrimination, and improving the transparency and predictability of disciplinary procedures. Emphasis is placed on the fact that the proposed reforms significantly optimise the use of personnel and time resources, thereby enabling their reallocation to the execution of immediate combat tasks.

In conclusion, it is argued that the modernisation of the institution of service investigations through deregulation and functional specialisation is a necessary precondition for the development of an effective military justice system aligned with the rule of law and the standards of NATO member states.

Keywords: *service investigation, service check, martial law, Armed Forces of Ukraine, disciplinary offence, rights of military personnel, optimisation of military administration, Military Law Enforcement Service, administrative justice.*

Додаток

ЗАТВЕРДЖУЮ

Командир військової частини _____

«__» _____ 202 р.

АКТ СЛУЖБОВОЇ ПЕРЕВІРКИ № _____

від «__» _____ 202 р. м. (н.п.) _____

1. ПІДСТАВА ТА ВИКОНАВЕЦЬ:

Наказ/розпорядження № _____ від _____.

Перевірку провів: _____
(посада, звання, ПІБ)

2. ОБ'ЄКТ ПЕРЕВІРКИ:

Військовослужбовець: _____
(звання, ПІБ, посада, підрозділ)

3. ОБСТАВИНИ ПОДІЇ (Стисло): (Що, де, коли виявлено. Суть порушення)

4. ПОРЯДОК ОЗНАЙОМЛЕННЯ З ПРАВАМИ (ОБОВ'ЯЗКОВО):

Мені роз'яснено мої права, передбачені ст. 63 Конституції України (право не свідчити проти себе та близьких) та право на правову допомогу (адвоката).

Підпис військовослужбовця: _____ / _____ /

5. ВІДМОВА ВІД ПІДПISУ / ПОЯСНЕНЬ (Заповнюється за потреби):

Військовослужбовець від надання пояснень / підпису про ознайомлення з правами відмовився у присутності свідків:

1. _____ (підпис) 2. _____ (підпис)

СТОРОНА 2: ПОЯСНЕННЯ ТА ВИСНОВОК

6. ПОЯСНЕННЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯ ПО СУТІ ПОДІЇ:

(Заповнюється власноруч або зі слів) Я, _____,
з приводу події пояснюю наступне:

«__» _____ 202 р. Підпис: _____

7. ВИСНОВОК ПЕРЕВІРКИ:

Факт порушення: Підтверджено / Не підтверджено.

Вина (вбачається): Умисна / З необережності / Відсутня.

Збитки: Відсутні / Оцінені в сумі _____ грн.

8. ПРОПОЗИЦІЯ (РЕКОМЕНДАЦІЯ):

Застосувати дисциплінарне стягнення: _____

Обмежитись профілактичною бесідою.

ПЕРЕДАТИ МАТЕРІАЛИ ДО ДБР (у разі ознак злочину або значних збитків).

Перевірку провів: _____ / _____ /
(підпис) (ПІБ)

З остаточним Актом ознайомлений: _____ / _____ /
(підпис військовослужбовця)

Дата першого надходження статті до видання: 20.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 20.03.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 04.05.2026